

PSYKOTERAPI I TREDJE RIKET

DET ÄR EN VANLIG föreställning att nazisterna krossade Centraleuropas så livaktiga medicinska psykologi - psykoanalys och psykoterapi. Den i USA verksam historikern Geoffrey Cocks visar i sin bok *Psychotherapy in the Third Reich* (Oxford University Press) att verkligheten såg mer komplicerad ut.

Genom intellektuell anpassning och anmärkningsvärd opportunistik lyckades faktiskt psykoterapi överleva. Och mer än så - när judarna fördrivits och de motspänniga gått i exil så lyckades dess utövare att under nazismen skaffa sig nya kunskaper och dessutom vidareutveckla sin yrkeskicklighet. Vid början av andra världskriget hade de tyska psykoterapeuterna uppnått en personlig, yrkesmässig och institutionell ställning man ej tidigare haft - och ej heller senare, efter kriget - skulle komma att få.

Psykoterapeuterna organiserades i Göringinstitutet med drygt ett hundratal medlemmar - läkare, psykologer och även lekmän. Chef för institutet var en kusin till Hermann Göring - Matthias Göring. Förutom att han som läkare var specialiserad inom neuropatologi och psykiatri var han också utbildad jurist och advokat. Han var blyg och han stammade. Som psykoterapeut var han påverkad av neofreudianska Adler med sin betoning på neurosernas samhälls- och familjeursprung. Göring beskrevs som varm och medkännande i sin patientkontakt. Han hade vitt skägg och hans kolleger på institutet kallade honom uppskattande för "Papi" och "Julioten".

DET VAR INTE BARA Matthias Görings släktskap med en ledande nazist som kom att bestämma hans politiska och ideologiska kurs. Hans fascination för individens inre, hennes omedvetna och det irrationella gjorde honom mottaglig för nazismen med dess överglänsande idéer om det tyska folkets inneboende psykiska kvaliteter och möjligheterna till dess

kroppsliga och andliga rehabilitering.

Enligt Matthias Göring räckte det inte med yttre disciplin, dessutom "... som Führern upprepade gånger betonade, måste vi förstå och instinktivt bearbeta människors innersta, så att vårt undermedvetna leds in på den rätta vägen".

En av Görings huvudinvändningar mot psykoanalysen var att analytikern var placerad bakom patienten. För Göring var ögonkontakten med analysanden avgörande för att "... ärligt och modigt i Kristi anda kunna konfrontera sig med mentala problem". Kärleksfullheten var också viktig: "Att älska innebär att gå in i en annan människa, att förstå sin medmänniska och att vilja hjälpa honom på ett effektivt sätt."

Det terapeutiska målet för Göring och hans kolleger var att integrera individen i den national-socialistiska folkgemenskapen. Han skulle sedan förbli frisk genom att ha nyttiga uppgifter som en del av ett meningsfullt samhälle - att tjäna landet, folket och rasen. Med psykoterapi skulle man uppnå dessa mål och kunna lämna bakom sig en plågsam och uppsplittrad epok där invaliderande neuroser var vanligare än tuberkul och cancer.

De allra flesta ledande psykoterapeuterna i Efterkrigstyskland hade varit verksamma eller fått sin utbildning vid Tredje rikets Göringinstitut. Efter kriget fortsatte de som terapeuter - som om ingenting hade hänt och utan att göra några avgörande förändringar i sina ideologiska och teoretiska

Genom intellektuell anpassning och anmärkningsvärd opportunistik lyckades psykoterapi överleva i Tredje riket. Vid början av andra världskriget hade de tyska psykoterapeuterna uppnått en ställning som de aldrig tidigare haft. Om detta handlar historikern Geoffrey Cocks bok "Psychotherapy in the Third Reich".

Av BO KURITZÉN

fundament. De var för det mesta helt obekymrade om sin kollaboration med nazismen. Det hela blev en obehaglig - och kanske svårbegriplig - episod, kollektivt förträngd. De yngre tyska psykoterapeuterna fick dessa äldre och mer erfarna kolleger som lärare och handledare efter kriget.

DET FÄTAL MER ortodoxt orienterade psykoanalytiker som var verksamma vid Göringinstitutet möttes dock av motstånd när de efter kriget ville återinträda i den internationella psykoanalytiska organisationen. Orsaken var märkligt nog inte att de skulle vara komprometterade av nazismen. Som en historisk ironi beskyldes de för att ha haft alltför intimt samarbete med andra terapeutiska skolor - framför allt den dominerande neofreudianska strömningen - i den eklektiska atmosfär som besjälade Göringinstitutet.

De tyska psykoterapeuterna, verksamma under nazismen, vände sig mot Freud, till en del för att han var jude, men framför allt tog man avstånd från Freuds "biologiska determinism". Och på denna viktiga punkt delade man uppfattning med de sk neofreudianska, t ex Adler, Horney, Reik och Jung, som alla brutit med Freud i denna fråga.

Enligt Freud rörde det sig om en ständig och olöslig konflikt mellan å ena sidan individen och hans biologiska driftar, då främst sexualiteten, och å andra sidan en i grunden strängt repressiv mänsklig civilisation - oavsett politiskt eller ekonomiskt system. Neofreudianska hade den motsatta

uppfattningen, nämligen att individ och samhälle skulle kunna förenas i ett "friskt" och harmoniskt förhållande med hjälp av såväl psykoterapi som av konkreta samhällsförändringar.

Vidare var det Freuds uppfattning att människan oavsett samhällssystem alltid skulle förbli uppsplittrad i sina inre konflikter, som hade sin grund i motstridiga driftsimpulser. Neofreudianska å sin sida fann sin filosofiska inspiration i den romantiska traditionen. Som hos Schelling betonades individens odelbarhet. Människan kunde bara förstås som en enhet - en helhet - och inom ramen för en större gemenskap. Det var den sk holismen, som i sina olika varianter upprepades till leda i den nazistiska ideologiska retoriken.

SÄVÄL NAZISTERNA som neofreudianska med sin holistiska filosofi menade - i motsats till Freud - att orsakerna till "neurosepidemin" var av samhälls- och miljömässig natur. Man betonade nödvändigheten av ett "bättre" samhälle och social profylax. Man hade en vision av ett samhälle fritt från neuroser där människor levde i harmoni med varandra. I detta sammanhang lyfte man fram psykoterapi som ett preventivt instrument i kampen mot psykiska störningar.

Enligt Hitler var ariern den perfekta människan. Därför ogillade nazisterna den traditionella, akademiska psykiatrin, som framhävde de psykiska störningarnas ärftliga och biologiska orsaker. Att arierna skulle ha genetiska defekter fick inte komma i fråga.

Psykoterapi däremot - med

Enligt Hitler var ariern den perfekta människan. Att arierna skulle ha genetiska defekter fick inte komma i fråga.

sin betoning på lättbegripliga och triviala miljöfaktorer och med ett optimistiskt terapeutiskt perspektiv (herrefolket kunde tillåtas ha lättare och behandlingsbara neurotiska åkommor) var i nazisternas ögon ett attraktivt alternativ till den "nihilistiska" och diagnosorienterade akademiska psykiatrin.

Nazisterna var avogt inställda till den sk skolmedicinen över huvud taget. Man hade i stället ett stort intresse för olika kvacksalveriartade strömningar i medicinen mer eller mindre obskyra marginaler. Naturmedicinens olika grenar uppmuntrades (det fanns t o m en rörelse som propagerade för att tyskarna skulle äta mer fullkornsbröd). Hydropater, lerinpackare, homeopater och antroposofiska läkare fick stöd av regimen, och naturmedicin i sig hade dessutom Hitlers personliga gillande. Den medicinska psykologin såg som sin uppgift att bli

bryggan mellan den akademiska skolmedicinen och naturmedicinen.

I MOTSATS TILL psykiatrierna - som kom att ansvara för massmorden av mentalsjuka - drogs psykoterapeuterna inte in i de öppet brutala sidorna av Hitlers "folkhälsopolitik". De blev aldrig något viktigt instrument för nazisterna. Göringinstitutets medlemmar levde i en "oberoisk" och skyddad tillvaro. Under hela kriget ägnade de sig åt sin rent kurativa verksamhet. De behövde aldrig öppet befläcka sig och efter kriget kom de heller inte - i motsats till läkarna - att anklagas för krigsförbrytelser.

Holismen, återknytandet till romantikens filosofiska tradition, avståndstagandet från materialism och rationalism, neofreudianska övergripande syn på sambandet mellan neuroser och samhälle och deras pragmatiska inriktning på "effektiva" korttidsterapier, detta sammantaget gav utrymme för en betydande harmoni med nazismen, som inte kom att förbjuda psykoterapi utan tvärtom såg den som en själsfrände värd att uppmuntra.

Av de icke-tyska och "neutrala" kollegerna var det Karen Horney och schweizaren C G Jung som hade nazisternas öra. Horney var en uppskattad föreläsare i Berlin så sent som 1936. Jung var i nazisternas ögon ariern som ideologiskt och filosofiskt stod i kontrast till juden och materialisten Freud.

SNART EFTER HITLERS maktövertagande blev de internationella kontakterna och det vetenskapliga utbytet allimer sparsamt. Nazisterna behövde den internationellt välkända och respekterade Jung för att ge den nazistiska psykoterapi legitimitet. Och Jung hoppades kunna rädda och skydda den tyska psykoterapi från de obildade och vulgära nazister han i grunden måste ha föraktat.

I en kombination av opportunistik och uppriktig entusiasm hälsade Jung Hitlers maktillträde 1933: "... inlemmandet av den medicinska psykologin i dessa sto-

ra händelser leder oss in i en dynamisk och växande Folkgemenskap." Innan Jung tog avstånd från Hitler gjorde han åtskilliga komprometterande uttalanden - även sådana med otvetydig antisemitisk innebörd.

Det i Jungs teorier som speciellt tilltalade nazisterna var hans funderingar kring mänsklighetens myter. Även den freudianska, ortodoxa psykoanalysen använder sig av myter. Patientens omedvetna är en vägvisare till myten, som bevis för att vi människor är slavar under vår historia. Men för Jung och nazisterna var det tvärtom. Mytologi blev nostalgia. Myten sågs som en vägvisare in i en lyckligare framtid fylld av harmoni och renhet. Jungs idéer kom att blåsa starkt och hans visioner fyllde de nazistiska psykoterapeuternas upphissade segel.

Göringinstitutets psykologer fanns i de stora krigsindustrierna för att där höja produktiviteten. (Så sent som 1942 gästades Stockholm av en av IG Farbens arbetspsykologer som föreläste för intresserade svenska kolleger.) Institutets barnpsykologer behandlade under kriget officersbarn som visat grymhet mot djur. Institutets familjeterapeuter var engagerade i SS:s Lebensbornprojekt, där SS-män parades med renrasiga kvinnor, som sedan skulle skänka Hitler en perfekt avkomma.

FRONTSOLDATER med krigsneuroser, även officerare, kom att i ökad omfattning tillhöra Göringinstitutets patientkrets. Luftwaffes piloter var särskilt utsatta och åtskilliga av dessa kunde efter genomgången psykoterapeutisk behandling åter flyga sina stridsplan.

Hitlers Tyskland föreföll välorganiserat - men var det bara på ytan. Reellt och på alla nivåer inom byråkratierna rådde kaos, förvirring och en osannolikt häftig rivalitet såväl mellan som inom parti- och statsapparaten. I detta gytter av intriger och öppna och

tysta lojaliteter utvecklade Matthias Göring och hans psykoterapeuter en konst i att kontinuerligt skaffa sig allt fetare förmåner.

Men regimen - och allra minst Hitler själv - visade aldrig psykoterapi något intensivare engagemang. De områden Hitler själv intresserade sig för degenererade och förföll i snabb takt. Inom exempelvis medicin, konst, litteratur och biologi hade Hitler t o m åsikter i detaljfrågor. Rustningsministern Speer har i detta sammanhang karakteriserat Hitler som en dilettant och som en omvänd Kung Midas (allt Kung Midas rörde vid blev guld). Paradoxalt nog blev antagligen Hitlers ointresse en bidragande orsak till att psykoterapi såväl överlevde som utvecklades i Tredje riket.

Cocks har skrivit en väldokumenterad och märklig bok om ett viktigt kapitel i nazismens historia, relativt okänt hos efterkrigs-generationen. Boken har inga hjältar (undantaget är kommunisten och den freudianskt orienterade psykoanalytikern John Rittmeister, verksam vid Göringinstitutet och avrättad under kriget på motståndskativiteter).

Det är intressant att samma psykoterapi som i dag blomstrar och åtnjuter respekt så smidigt låter sig anpassas till den nazistiska ideologin och Hitlers terrorstat. Men antagligen - och här hoppas jag att jag har fel - låter sig inte dagens neofreudianskt och "psykodynamiskt" orienterade psykiatriker och psykologer besväras av detta.

Bo Kuritzén är leg läkare.